

Сутність поняття самоконтроль

В аспекті ідей гуманістичної освіти і виховання затверджується особистісно-орієнтований підхід до виявлення змісту освіти, пов'язаний з вимогами його відповідності віковим закономірностям розвитку студентів, їх особливостям і можливостям на кожному ступені освіти, а також його спрямованості на формування загальних навчальних умінь і навичок, узагальнених способів навчальної, пізнавальної, комунікативної, практичної, творчої діяльності, на отримання студентами досвіду цієї діяльності і досвіду самоконтролю навчальних дій.

Різні аспекти формування навчальної діяльності і проблеми контролю в процесі навчання хімії розглядаються в методичній літературі (І. Алексашина, П. Гаркунов, М. Гузик, О. Ємельянова, О. Зайцев, Є. Злотников, М. Зуєва, Р. Іванова, Н. Кузнецова, В. Полосин, Г. Чернобельська, І. Чертков, М. Шаталов та ін.). Однак проблема самоконтролю навчальних дій студентів з хімії залишається маловивченою. У дослідженнях вчених відображені окремі аспекти самоконтролю навчальної діяльності: самоконтроль, самооцінка і саморефлексія як самоосвітні вміння (М. Пак та ін.); формування навчально-організаційних умінь у процесі навчання хімії, розробка та використання завдань для організації навчання способом самоконтролю (О. Ємельянова та ін.); структура, типологія і класифікація пізнавальних завдань з хімії; (Н. Кузнецова, М. Пак, Г. Чернобельська та ін.); використання вправ, в т.ч. коректурних, з оперуванням хімічною символікою (Н. Кузнецова та ін.); розвиток рефлексивних умінь учнів при навчанні хімії (М. Суртаєва, С. Кривих, Л. Шихова та ін.).

У психолого-педагогічній та дидактико-методичній літературі відзначається залежність якості навчання і освіти студентів від оволодіння ними самоконтролем (П.Блонський, П. Гальперін, Н. Тализіна, Д. Ельконін, В. Давидов та ін.). Зауважимо, що в літературі, на жаль, немає єдиного визначення поняття «самоконтроль».

У філософській літературі самоконтроль розуміється як особливість когнітивної, розумової діяльності, властивість людської свідомості. Спрямованість цієї розумової діяльності на себе, свої можливості дозволяє розглядати самоконтроль як елемент (рівень) структури самосвідомості людини. Він передбачає зіставлення себе з певним, прийнятим даними людиною ідеалом «Я», внаслідок якого виникає почуття задоволення або незадоволення собою.

Деякими авторами самоконтроль розглядається як механізм саморозвитку особистості. На думку, Б. Скіннера [6] самоконтроль - послідовність поведінкових актів, в ході якого організм маніпулює умовами оточення відповідно до принципів навчання в пошуках специфічної поведінки.

Поняття «самоконтроль» має багато спільних ознак з поняттям «рефлексія». Самоконтроль і рефлексія включаються в свідомість

(самосвідомість), є властивістю пізнавальної, розумової діяльності, як предмет самоконтролю та рефлексії виступають внутрішні процеси, відносини, дії, стану людини.

У літературі представлені позиції різних авторів щодо функцій і ролі рефлексії у розвитку мислення і самоконтрольованої діяльності суб'єкта.

А. Шаров [5] розглядає рефлексію як необхідну складову процесу навчання, оскільки рефлексія допомагає виділяти нове, оформляючи існуючі види діяльності студента, її функцією є організація психічних процесів, які забезпечують регуляцію виконуваної діяльності.

При аналізі процесів самоконтролю та рефлексії, деякі автори вказують на їх взаємозв'язок з процесами антиципації. У психічній регуляції діяльності, антиципація являє собою прояв пізнавальної активності суб'єкта, що дозволяє у відповідь на стимули, діючі в сьогоденні, передбачати або передбачати, ще не настали події, використовуючи накопичений в минулому досвід, і бути готовим до зустрічі з ним. А. Вербицький [1] вказує на єдність процесів антиципації і рефлексії. «Антиципація прокладає шлях у майбутнє, а рефлексія звіряє правильність руху з пройденого шляху, виступаючи еквівалентом зворотного зв'язку для творчих процесів» Автор висловлює припущення, що єдність процесів антиципації та рефлексії є «... механізмом регуляції розуміння, мислення і взагалі свідомої діяльності людини» [1, с. 36]. У психологічній літературі представлені результати численних досліджень процесів антиципації, передбачення майбутнього як механізмів пізнавальної діяльності та самоконтролю в ній.

Таким чином, багато вчених розглядають самоконтроль, самооцінку, рефлексію і антиципацію як тісно пов'язані, взаємодіють, взаємодоповнюють явища, що становлять єдину основу самосвідомості людини.

Самоконтроль в світлі вчення І.П. Павлова [4] про вищу нервову діяльність у своїй фізіологічній основі має здатність нашої нервової системи до саморегуляції в її співвідношеннях з зовнішнім середовищем. Самоконтроль дій полягає в звірянні поточного стану із зразками дії («програмою дій або рухів») і результату («програмою мети»), які передують саму дію. Завершуються контрольні дії виправленням помилок і вдосконаленням всієї діяльності. З набуттям досвіду самоконтроль зливається з виконанням дії. Таким чином, в основі самоконтролю лежить система зворотних зв'язків, що дають можливість людині оцінювати і регулювати з урахуванням оцінок протікання свою діяльність.

Сутність та специфіка самоконтролю в навчанні розглядаються з позицій різних психолого-педагогічних підходів.

П. Гальперін [2] розглядав самоконтроль як форму довільної уваги відзначаючи, що будь-яка увага є контроль, але не всякий контроль є увага. Так, якщо людина зіставляє свою дію з готовим зразком, то він користується контролем у формі довільної уваги, якщо ж він здійснює пошук адекватних способів своєї дії (зразків яких у нього ще немає), він не може користуватися контролем у формі довільної уваги.

Л. Жарова [3] під самоконтролем розуміє перевірку власними силами самого себе, своєї роботи, своїх знань, своєї поведінки і регулювання їх шляхом внесення відповідних корективів. На основі поставленої мети і наміченого плану (шляхом звірення, порівнюючи з ним) людина стежить за своїми діями і результатами цих дій і на основі цього свідомо регулюватиме їх. При цьому в ході самоконтролю він оцінює доцільність і ефективність як самого процесу виконання роботи, так і складеного плану і здійсненого регулювання (тобто вже внесених коректив)

Таким чином, аналіз представлених в літературі позицій з проблеми самоконтролю дозволяє зробити висновок про те, що самоконтроль в науці розглядається як внутрішньоособистісна основа діяльності, у тому числі і в процесі навчання; як свідоме регулювання і планування діяльності вчення; як рефлексивне самоврядування вченням.

Список використаних джерел

1. Вербицкий А. А. Концепция знаково-контекстного обучения в вузе / А.А. Вербицкий // Вопросы психологии. - 1987. - №. 5. - С. 31-39 .
2. Гальперин П. Я. Экспериментальное формирование внимания / П. Я. Гальперин, С. Л. Кабыльническая. - М. : МГУ, 1974. - 94 с.
3. Жарова Л. В. Организация самостоятельной учебно-познавательной деятельности учащихся: учеб. пособие к спецкурсу / Л. В. Жарова. — Л., 1986.- 79 с.
4. Павлов И. П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. Условные рефлексы : сборник статей, докладов, лекций и речей / И. П. Павлов. - М. : Медгиз, 1951. - 507 с.
5. Шаров А. С. Рефлексивные механизмы протраивания и связывания границ «Я» / А. С. Шаров // Университеты как регионообразующие комплексы: в 5ч. - Омск: Изд-во ОмГУ, 2004. - 4.4. - С. 276-280.
6. Якиманская И. С. Значение учебно-методической литературы в развитии умственной активности учащихся / И. С. Якиманская // Роль учебной литературы в формировании общих учебных умений и навыков школьников: Материалы VI пленума Ученого методического совета при Министерстве просвещения СССР. — М. : Педагогика, 1984. — С. 42-52.